

De klucht Pathelin

Vanaf de 12e eeuw zijn in Frankrijk al tekenen van een komisch toneel te vinden. Het toneel is in Frankrijk, evenals overal elders, in de kerk ontstaan, het Latijn werd steeds onbegrijpelijker voor het gewone volk. De geestelijken zochten naar middelen om de Bijbel voor de gelovigen boeiend te maken. Men bracht in de kerken beeldhouwwerken aan, ramen en schilderijen die de Bijbelverhalen verbeeldden. Zo maakte men van de kerk de "Biblia Pauperum", de Bijbel van de armen. Een ander middel om het volk naar de kerk te lokken, waren de kleine spelen die men vanaf de 12e eeuw op feestdagen opvoerde. Met Kerstmis de geboorte, met Pasen de opstanding. De priesters speelden zelf. De oorspronkelijke Latijnse tekst werd al gauw met de gewone spreektaal vermengd. Weldra werden kleine komische en profane scènes in deze religieuze spelen ingevoegd, zodat men ze niet meer in de kerk, naar buiten de kerk en al gauw op de markt ging spelen.

Toen was de taal niet meer het Latijn en de spelers waren geen priesters meer. Aanvankelijk waren de geboorte en de opstanding van Christus het onderwerp van de religieuze spelen. In de 14e eeuw en 15e eeuw kwam daar de dood, het lijden bij in de z.g. mysterie-spelen. Deze spelen en duurden soms dagen. De spelers vormden een groep, een z.g.

"confrérie". Men speelde op het Simultaantoneel, een breed toneel waarop alle verschillende decors naast elkaar waren opgesteld, soms wel 12 naast elkaar. De acteurs hadden rijke costuums. Er werden ingewikkelde toneelmachines gebruikt. Hier werden wereldlijke tafrelen ter afwisseling van de religieuze tonelen gespeeld, soms zelfs zeer vulgaire en banale.

In de mirakelspelen, die levens van heiligen verbeeldden, komen ook zeer komische scènes voor.

Dit wereldlijke toneel ontwikkelt zich als een zelfstandige volkskunst. Aan het eind van de Middeleeuwen treft men de farces (kluchten) aan, grappen uit het dagelijkse leven.

Geen land in West-Europa bezit zo oude ernstige wereldlijke toneelspelen als wij in Nederland hebben in de Abele-spelen.

Zij zullen al zijn ontstaan in de 14^e eeuw. (Esmoreit, Gloriant, Lanseloet).

Na de ernstige spelen speelde men "sotte cluchten", die een groot contrast vormden met de verfijnde ridderlijke spelen en dikwijls platvloers waren. De lachwekkende hoofdpersonen zijn dom, laten zich bedriegen en uitlachen. (Buskenblasen, Nu noch, enz.)

De Nederlandse sotternieën of kluchten zijn dus uit dezelfde periode, of beïnvloed door, als de Franse farces, maar zij werden gebruikt als naspel bij een ernstig spel. In Duitsland zijn de Vastenavondspelen. De Franse "toneelgroepen" deden mee aan de wedstrijden van de Nederlandse Rederijkers. Overal begint men vrolijke spelen te spelen. Het is bijvoorbeeld bekend dat in vele Nederlandse plaatsen jonge mensen zich verzamelden om op wagens in de Vastenavond "goede solaselike (opvrolijkende)" spelen te spelen.

In Nederland werden door de spelers van de kluchten maskers gedragen. Behalve op wagens speelde men op een plankier op de markt op de achtergrond was meestal een kleine afgesloten ruimte van waaruit de acteurs konden opkomen. Op een schilderij van Brueghel staat zo'n "toneel" afgebeeld.

Vele Nederlandse "sotte kluchten" zijn geïnspireerd op oude Franse. Er is van deze kluchten die hun hoogste bloei bereikten in de 14e en 15e eeuw, niet veel bewaard gebleven. Er is in oude Middeleeuwse geschriften wel sprake van optochten met verklede en zelfs gemaskerde jonge lieden die spotternijen opvoerden. De uitdrukking farce (lat. farsa) vinden we pas voor het eerst in een geschrift in 1398. Aan deze kluchten deden alle soorten mensen mee: jongleurs, studenten, rechtsgeleerden enz. Alle maatschappelijke toestanden, alle beroepen, alle karakters werden in de farce bespot. Bij alle feestelijkheden werden de farces gespeeld. De rijken zorgden voor wagens waarop de spelen werden uitgevoerd. Armen (b.v. studenten) speelden op pleinen of in hallen en timmerden plankieren. Dekors waren er niet, wel zeer veel requisieten en kleurige costuums, vaak nog maskers. Overal in Frankrijk ontstonden kleine groepen die farces speelden. Heel bekend zijn de Studenten uit Avignon die rondtrokken met hun

dwaze scherpe sarcastische kluchten; de "Enfants sans souci" uit Parijs, die waarschijnlijk van de inkomsten moesten bestaan; de "Basoches" de groepen advocaten en juristen b.v. de Parijse "Basoche du Palais". De Basoches speelden meestal een parodie van een rechtszaak. Er werden veel politieke satires gespeeld, en allegorieën (waarin dus begrippen door mensen werden voorgesteld). Een groot aantal politieke allegorieën slaat op de honderdjarige oorlog met Engeland. Er wordt de spot gedreven met de geestelijkheid; de armoede van het volk wordt scherp ironisch voorgesteld. Een klucht van Henri Baude is bekend, waarin koning Hendrik VIII als een heldere bron wordt voorgesteld, "die door de hovelingen wordt bevuild, opdat ze beter in troebel water kunnen vissen". De hovelingen lieten, nadat ze de klucht hadden gezien, Baude gevangen nemen. Maar het parlement verdedigde de Basochieres. In de "sotties" (sotternieën) wordt ook de maatschappij gehegeld. De narren die erin spelen bespotten zichzelf maar ook anderen. Lodewijk XII was een verwoed liefhebber van deze komische parodieën. Bekend is het in 1512 in de Hallen van Parijs gespeelde "Jeu du prince des sots", door Pierre Gringore gemaakt en geregisseerd. Hij kreeg zelfs de opdracht van Koning Lodewijk XII een politiek spel te maken en uit te voeren.

Een klucht waarvan de schrijver niet bekend is, een klucht van een Frans juristengeselschap, is "Maître Pathelin". Waarschijnlijk werd Pathelin in 1465 in Rouen gemaakt en voor het eerst gespeeld. Daar is de eerste druk verschenen, waarop nog 24 drukken volgden. Pathelin is in alle talen en landen gespeeld.

Pathelin is een arme advocaat. Doet alsof hij allang ziek is, als de linnenkoopman zijn geld komt halen voor het linnen dat Pathelin bij hem heeft gekocht en niet betaald.

Het stuk werd op het Simultaantoneel gespeeld:

- 1^e bedrijf: in Pathelins huis
- 2^e bedrijf: bij de koopman
- 3^e bedrijf: in Pathelins huis enz.

De schaapherder van de koopman vraagt aan Pathelin hem tegen goede betaling voor het gerecht te willen verdedigen. Hij zou schapen van de koopman hebben geslacht. Pathelin raadt hem aan

bij de zitting te doen alsof hij gek is en alleen met "beh" te antwoorden. De rechter spreekt de herder vrij. De koopman herkent Pathelin en begint steeds over het niet betaalde linnen. Dan zegt de rechter: "Revenons a nos moutons" (laten we het over de schapen hebben). Die zin is een standaard uitdrukking geworden. Als Pathelin zijn salaris eist, antwoordt de herder met "beh". De list overwint de list.

Het stuk is de eeuwen door gespeeld. Deze klucht, die sarcastisch, ironisch, scherp en komisch is wordt beschouwd als een voorbeeld voor Molière.